

О. О. Бистрова

ДЕЯКІ СКЛАДОВІ СТИЛЬОВОЇ СВОЄРІДНОСТІ РОМАНІВ Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО

Непередбачуваність деяких вчинків, невігдувані прояви почуттів, реакцій на ті ж самі явища – все це дає підстави стверджувати про *ієрархію душ* в одній людині, наявність декількох душ у тій самій особистості. Ці ж явища дають підстави говорити й про *двійництво*, розщеплення свідомості, появу галюцинацій, «віщих» снів, стану балансування між сном та реальністю. Методологія *ієрархії душ*, ідея ієрархічності людського буття – постійні супутники наукових студій Д. Чижевського. Ці супутники спонукали й нас до певних поглядів й аналізу окремих героїв-особистостей у прозі Достоевського. Це стосується насамперед Ставрогіна з роману «Біси». В цьому образі можна виокремити такі душі, як: душа сильної особистості, душа героя, душа людини нечестолобною, душа любляча, ніжна, душа лицарська, шляхетна, душа гравця, трагічна душа, душа сластолюбця, душа революціонера, суспільної людини.

Вважаємо, що у романній прозі Достоевського можна відзначити такі основні риси майстерності самотнього автора великої прози, що сформувалися ще в «Записках із Мертвого дому», як: ритмічна побудова нарацій; глибина психологічних і портретних замальовок; система редуцій, усунення всього зайвого, непотрібного, що могло б відвертати увагу від головного, від психології людей, позбавлених волі та надії; жорсткий синтаксис; економія зображально-виражальних засобів; афористична мова; домінуючі мотиви, які впливають на формування метароману письменника, наприклад, мотив божевілля, страху, сорому тощо; всеохопна христоцентричність, явлена в образній системі та всеохопна любов до людини. Однією з композиційних прикмет поетикальної парадигми прози Достоевського є нахил до *відкритих фіналів*, до незавершеності побудови окремих новелок, до невизначеності подальших доль людей, які привернули увагу письменника. Фінали повинні домислити читачі. Це могли б бути втеча, раптова смерть, жакхливий вчинок. Відкриті фінали щодо доль інших героїв зустрічаємо майже в усіх романах митця. *Амбівалентність душ*, амбівалентність у сприйнятті світу, суцільна контрадикторність, миттєві зміни контрастуючих оцінок, відчуттів, поглядів - це ще не доказ того, що Достоевський ставив собі за мету усе сказати про своїх героїв, розкрити всі таємниці душі та духу. Так виникла внутрішня й зовнішня незавершеність у зображенні головних героїв, а також і сюжетна незавершеність, *відкритість фіналів* і поштовх до дискусії.

Яскравість портретних замальовок обумовлена характерними деталями, які наратор робить домінуючими. Так виникають *метонімічні* портрети, автор повертається до них, у ряді творів вони розсіпані по всій оповіді. Прикметним є те, що жіночі характери у Достоевського змальовані більш шляхетними фарбами, ніж чоловічі. Одним з цілісних, гармонійних портретів є Дуня та її мати («Злочин і кара») з їх прекрасною зовнішністю і високим духом та образ Покірливої («Покірлива») – ще один доказ ушанування письменником чистого

жіночого серця. Покірливу можна віднести до найсвятіших персонажів Достоевського. Деякі яскраві жіночі постаті складні, суперечливі, з учинками часто неумотивованими (Аглая, Настасья Філіпівна в творі «Ідіот»).

Психологічна амбівалентність як прояв суцільних у письменника *антиномій* і амбівалентних ситуацій властива всім героям Достоевського і використовувалась для підсилення їх психологічної характеристики. Головне протиставлення відбувається на рівні духовності: *духовне спустошення* і *духовне збагачення*. *Антиномії*, які часто оформлені оксиморонами, допустовими конструкціями, катахрезами, амбівалентними фігурами за змістом своїм надзвичайно різноманітні. Частіше вони набирають філософсько-релігійного сенсу, як, наприклад, антиномія *конечність/безкінечність*. Показово те, що жодну складову в *антиномії* не можна сприймати однозначно.

Стиль Достоевського, стиль його «метароману», який має свої усталені формотворчі ознаки, не виключає думки про певну своєрідність поетикального характеру кожного твору зосібна. Кожен твір окремо додає щось «своє» до загального розуміння індивідуальності авторської манери. Це своєрідний мікростиль, який залежить від *топікалізації*, від особливостей тих чи інших світоглядних засад, детермінованих певним часом. Стильову своєрідність кожного твору Достоевського стверджував і дослідник стилів багатьох митців - львівський учений О. Чичерін. Так, роман «Підліток» вражає розмаїттям емоцій - оголених, своєрідних, надзвичайно щирих і суперечливих. Цей роман часто згадує в своїх дослідженнях Д. Чижевський. Особливо його приваблював образ Андрія Петровича Версилова - людини загадкової й непередбачуваної у власних вчинках та поведінці. Чижевський не визнавав людей, тим більше літературних героїв без таїни, загадковості, дивних вчинків, думок, висловлювань. Так, в романі «Брати Карамазови» геніально розкрита глибина душі людини, та сакральна тема, яка втілилась в питаннях віри/невіри, засудження/незасудження, у «проклятих питаннях», які постали в Легенді про Великого інквізитора.

В усіх творах Достоевського функціонують різноманітні ідеї, які стають концептуальними домінантами й текстовими атомами. Образ *ідеї* подрібнюється, виникають відгалуження, які набирають відносної самостійності, як наприклад, ідея збагачення, антифеміністична ідея та ідея усамітнення, яка веде до розщеплення свідомості й двійництва. *Ідеї* забарвлюються різними *мотивами*: особистісними, філософськими, меркантильними, мистецькими, релігійними. Перемагають *сакральні мотиви*, основою яких є *історіософський антропоцентризм* і релігійність. Відблиск сакральності простежується в афористичній мові героїв, у частотних перегуках із Святим Письмом.

У творах письменника функціонують різноманітні *образи*, які стають *домінантними*, фігурують з власними сателітами, створюють семантичне гніздо, стають компонентами порівняння й паралелізму, створюють власний мікроконтекст, у якому займають чільне місце. Так, наприклад, провідні

домінанти *серце* і *душа* у системі поетичних засобів різних романів створюють порівняння, викликають у реципієнта потужну співпричетність, створюють асоціативний фон, дають поштовх до утворення інших частин мови (наприклад, «сіромаха сердечний»). Справжня геніальність завжди набирає доступних форм для сприйняття, викликаючи цим гостру причетність реципієнта до зображуваного.

Крім *серця* і *душі* як самостійних в житті людини еманцій, у романах виникає ще один знаковий елемент *антропології* - це *духовність*, або *дух*. Нечаста його поява не означає його секундарності, навпаки, *духовність* – це здатність мислити, аналізувати стан свого ества і душі як *совісті*. *Дух* – багатошарове поняття – це й ідеї, думки, почуття, настрої, прагнення. *Дух* – не лише «вище» в людині, але й понадсвідоме. Чижевський вважає, що Достоевський поширює поняття *духу* на такі категорії, як *народ* і *час*. Поступово до образу серця і душі під впливом тяжких випробувань додається мотив *божевілля*. У більшості романів цей мотив стане наскрізним і багатограним, до нього долучиться хвороба *епілепсія*, яка супроводжує багатьох героїв (Смердяков «Брати Карамазови», князь Мишкін «Ідіот», Неллі «Прийняті та зганьблені» та ін.) Мотив *божевілля* використовується і для підсилення та порівняння почуттів героїв. Полісемантична палітра мотиву *божевілля* для художнього світу романів Достоевського концептуальна, вона вводить у світ психології та *антропології* людини, якою цікавився Д. Чижевський і яку знаходив саме в романній прозі письменника. Окремий образ – це й елемент форми, і згусток сенсу, це й згорнена пружина, яка, випростовуючись, випромінює різні сенси, утаємничені до певного часу. Деякі *образи-символи* у Достоевського повторюються майже в усіх його творах, що дає можливість об'єднати ці твори у *метароман*, надроман. Такі образи-символи тримають увесь доробок митця у певній цілісності. Одним із цих образів є *гроші*. Цікава роль образу *грошей* у формуванні певних *ідей*, сюжетних ходів, психології героїв. Провідним символом *грошей*, багатства як шляху до влади та самоствердження є фігура фінансиста Ротшильда, символу накопичення й стрімкого збагачення. Це дієвий образ-символ. Часто в творах Достоевського гроші принижують людину, її гідність, роблять її своїм рабом, штовхають до злочинів. Але як багатошаровий символ гроші амбівалентні, бо можуть дати людині простір для діяльності. «Притулком» страшного сенсу *грошей*, їхньої нищівної влади над людиною стає саме *місто*, туманний Петербург, до якого знову та знову повертається автор. Всі витoki таємничих і жахливих історій пов'язані незмінно з цим урбаністичним підґрунтям. Петербург у романах Достоевського є символом *зла*. Образ *туман* вживається поруч з образом Петербурга і має негативний сенс. Цей образ у творах Достоевського багатозначний, і саме багатозначність обумовила його перетворення на символ зловісності і трагізму. *Туман* як прояв психічного стану і як супутник хвороби стає синонімом сну, марення, забуття розщепленої свідомості. Часто письменник використовує такі домінуючі образи, як очі,

кров, сміх, сон, чорт та мотиви гри, таїни, ревнощів, заздрості, співчуття, однодумності, дива, двійництва, розщеплення особистості, свободи, ворогів, страждання дитини, сором, мрійливість, відсторонення й ін. Однією з рис авторської манери Достоевського була й *містичність*, щось непідвладне логіці витлумачення. Містичність, а відтак таїна, загадковість в поетиці Достоевського завжди приваблювали багатьох дослідників. Ореолом *загадковості* оповиті герої Боренька та Левенька з «Принижених та зганьблених», Іван Карамазов, Степан Верховенський та Ставрогін з «Бісів» й ін.

Досить вагомим чинником поетикальної парадигми романної прози Достоевського є відчутний нахил до *творення символів*, до спершу ніби непомітного, але владного переходу домінантних образів з потужною частотністю до статусу символів. Не кожен текст обов'язково містить у собі певні символи або створює їх. Сприйняття образів як символів залежить і від інтерпретатора, його тезаурусу, спеціальної підготовки до сприйняття й розуміння символу. Вважаємо, що всі символи можна поділити на три групи: а) символи архетипно-біблійні; б) традиційні; в) символи, які виникають миттєво, в залежності від ситуації, яка утворюється в тексті. До них можна долучити й такі, що виникають внаслідок тривалого вживання певного вислову. Такі символи можна назвати авторськими, наприклад, образ самовару (наприклад, у «Принижених та зганьблених»), який стає символом щасливого життя певних верств населення. Його присутність його в домі обов'язкова, у ньому – велика об'єднувальна сила. Авторським символом стає навіть займенник «те» («Злочин і кара»). Це слово-знак, який стає *символом* вбивства в цьому творі не лише заради полегшення матеріального стану.

Кожен символ у Достоевського створює семантичний дескриптор, і кожен шар його висвітлюється певним контекстом і встановлює духовні координати й з автором, і з героями у діалогічних ситуаціях.

Література

1. Достоевский Ф. / Федор Достоевский : полное собрание сочинений в 30-ти томах. – Л.: Наука, 1973-1992.
2. Кубрякова Е. Об установках когнитивной науки и актуальных проблем когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Известия АН: серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63. – № 3. – С. 3-12.
3. Чижевський Д. До проблеми двійника у Достоевського / Дмитро Чижевський: філософські твори : у 4 т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 360-384.
4. Чижевський Д. Достоевський-психолог / Дмитро Чижевський: філософські твори : у 4 т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 343-360.

Анотація

В статті проведено дослідження поетики творчості Ф. Достоевського. Досліджуються такі прояви поетики, як функціонування мотивів, символів та образів в творах, прояви ритму прози, особливості портрету в творчості письменника й ін.

Ключові слова: поетика, стиль, ієрархія душ, мотив, образ, духовність, двійництво.

Аннотация

Елена Быстрова. Некоторые составляющие стилового своеобразия романов Ф. Достоевского.

Статья посвящена исследованию творчества Ф. Достоевского. Анализируются такие особенности поэтики произведений Ф. Достоевского, как функционирование темы иерархии душ, некоторых образов в произведениях, проявления ритма прозы, особенности портрета в творчестве писателя и др.

Ключевые слова: поэтика, стиль, иерархия душ, мотив, образ, духовность, двойственность.

Summary

Olena Bystrova. Some components of the stylistic peculiarities of Dostoevsky's novels.

This article is dedicated to F. Dostoyevsky's creative work. We research such function of the poetics as motifs and dominant images, hierarchy of souls in the novels, the function of the portrait in the Dostoevsky's novels.

Key words: poetics, style, hierarchy of souls, motif, image, spirituality, duality.